

บทที่ 3

ลักษณะและปัญหาของชาวเขาในประเทศไทย

ประเทศไทย ยังมีประชากรชนกลุ่มน้อยส่วนหนึ่งที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สูงห่างไกลการคมนาคม ซึ่งเรียกกันทั่วไปว่า ชาวเขา อยู่จำนวนประมาณ 500,000 คน ประชากรเหล่านี้มีหลายกลุ่มที่เรียกชื่อแตกต่างกันไปจากคนไทย มีขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา และวัฒนธรรมแตกต่างไปจากคนไทยซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ของประเทศ มีวิถีชีวิตในด้านความเป็นอยู่และการทำกิน ก่อให้เกิดปัญหาแก่สังคมส่วนรวมของประเทศชาติ ซึ่งรัฐบาลได้พยายามแก้ปัญหาและดำเนินงานพัฒนาและสงเคราะห์มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2502 เป็นต้นมา แต่ปัญหาเหล่านั้นก็ยังคงมีอยู่และมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงและสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่สูงภาคเหนือ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการที่ประชากรในพื้นที่สูงได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นทุก ๆ ปี โดยอัตราการเพิ่มของชาวเขาที่มีอยู่แล้วในประเทศ กับชาวเขานอกประเทศ ได้อพยพหลั่งไหลเข้ามาในประเทศไทยเป็นประจำ รวมทั้งคนไทยในพื้นที่ราบได้รับความกดดันทางด้าน การเพิ่มของประชากรมีที่ดินทำกินไม่เพียงพอ ต้องอพยพขึ้นไปทำกินบนภูเขาเพิ่มจำนวนมากยิ่งขึ้น

เกี่ยวกับปัญหาที่ประชากรชาวเขามีส่วนก่อให้เกิดขึ้น และยังคงมีอยู่ขณะนี้ได้แก่ระดับความเป็นอยู่ในด้านการศึกษา สุขภาพอนามัย และรายได้ของชาวเขายังต่ำกว่ามาตรฐานทั่วไปมาก ปัญหาอื่นซึ่งก่อให้เกิดปัญหาการลักลอบค้ายาเสพติด ปัญหาศึดยาเสพติดให้โทษซึ่งกำลังระบอบในประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเยาวชน รวมทั้งก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพกรและอาชญากรรม ปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันได้แก่แหล่งต้นน้ำ ป่าไม้ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน ปริมาณและคุณภาพของน้ำ แหล่งที่อยู่อาศัยและชีวิตของสัตว์ป่า และปัญหาเกี่ยวกับความมั่นคงปลอดภัยตามบริเวณชายแดนของประเทศ ปัญหาเหล่านี้มีผลกระทบต่อสังคมส่วนรวมและประเทศชาติอย่างกว้างขวาง จำเป็นที่จะต้องเร่งรัดแก้ไขกันอย่างจริงจัง เพื่อให้ได้ผลดีทั้งแก่ประชากรชาวเขาและประเทศชาติ โดยเฉพาะจะเป็นการป้องกันมิให้ปัญหาชาวเขากลายเป็นปัญหาชนกลุ่มน้อย

ซึ่งต้องการแยกตนเองในด้านเชื้อชาติ ดินแดน การปกครองและการเมือง อันจะเป็นการกระทบกระเทือนต่อเอกภาพและความมั่นคงปลอดภัยของประเทศได้ในที่สุด

ลักษณะและความความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของชาวเขา

คำว่า "ชาวเขา" ยังไม่มีคำนิยามที่แน่นอนของทางราชการในปัจจุบันแต่น่าจะเทียบได้กับคำว่า tribal people หรือ tribesmen ในภาษาอังกฤษ ซึ่งหมายถึงกลุ่มชนที่รวมตัวเองกันเป็นเผ่า ๆ (tribe) มีภาษาพูด การแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตที่ต่าง ๆ ไปแตกต่างกันและล้ำหลังกว่าชนส่วนใหญ่ในประเทศ

นักวิชาการบางท่านได้จัดแบ่งชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ โดยอาศัยการแบ่งตามตระกูลภาษา คือ¹

1. ตระกูลภาษาจีน - ทิเบต (Sino - Tibetan) ได้แก่

- 1) สาขาธิเขต - หม่า : ลีซอ มูเซอ และอีเก้อ
- 2) สาขาคะเร็น : กะเหรี่ยง
- 3) สาขาแม้ว - เย้า : แม้ว และ เย้า

2. ตระกูลออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic) ในสาขามอญ - เขมร

- 1) ละว้า
- 2) ขมุ
- 3) ผีตองเหลือง

4) ก้อ ชนเผ่านี้ยังไม่มีการศึกษากัน แต่เข้าใจว่าอยู่ในสาขามอญ เขมร ปัจจุบันพบที่จังหวัดแพร่ และตำบลยอด อำเภอบึง จังหวัดเชียงราย ตามคำบอกเล่าจากพวกเขา ได้อพยพมาจากบริเวณ สิบสองปันนา สมัยต้น ๆ ของยุครัตนโกสินทร์ (ราว ๆ รัชกาลที่ 2)

¹ วนิช พุกกะศรี, คำถาม-คำตอบ เกี่ยวกับชาวเขาในประเทศไทย (ศูนย์วิจัยชาวเขา, เอกสารอัดสำเนา), หน้า 3.

- 5) ดิน
- 6) ชาวบน
- 7) สก
- 8) ส่วย
- 9) ไช้
- 10) กุย
- 11) เขมิง - ชานอย : เขมิง
- 12) ชาไก

3. ตระกูลมลายู-โปลินีเซียน (Malaya-Polynesian)

สาขามาเลย์ : ชาวน้ำ

ในทางมนุษยวิทยาอาจแบ่งชาวเขาได้กว้าง ๆ เป็น 2 พวก คือ พวกที่มีวัฒนธรรมค่อนข้างใกล้เคียงกับจีน หรือพวกตระกูลจีน-ทิเบต (Sino-Tibetan Stock) ซึ่งได้แก่พวกมั่วและเย้า และพวกที่สืบเชื้อสายมาจากทิเบต-พม่า (Burmese Tibetan Stock) ได้แก่ มูเซอ ลีซอ อีก็อ และกะเหรี่ยง ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ดังกล่าวเพิ่งจะอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองไทยเมื่อไม่นานมานี้เอง ยกเว้นกะเหรี่ยง²

เกี่ยวกับความเป็นมาของชาวเขาในประเทศไทย นักมานุษยวิทยาบางกลุ่ม เชื่อว่ากลุ่มชนในตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติกในสาขามอญ-เขมร โดยเฉพาะอย่างยิ่งละว้า ได้อาศัยอยู่ในประเทศไทยมานานก่อนที่คนไทยจะรวบรวมกันตั้งประเทศ หรือก่อนยุคประวัติศาสตร์ของเราเสียอีก แต่เมื่อชนชาติไทยหลังไหลเข้ามามากในดินแดนสุวรรณภูมิ กลุ่มชนเหล่านั้นได้ถูกกลืนชาติไปบ้าง ถูกบีบบังคับให้ถอยเข้าป่าและไปอยู่บนภูเขาบ้าง ส่วนกลุ่มชนในตระกูลจีน-ทิเบต โดยเฉพาะมั่ว เย้า มูเซอ ลีซอ และอีก็อ แต่เดิมไม่มีอยู่ในประเทศไทย แต่ได้อพยพเข้ามาราว ๆ 100 ปีมาแล้ว หลักฐานอันหนึ่งได้กล่าวว่าพวกมั่วได้ข้ามแม่น้ำโขงมาครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2433 หลักฐานอีกอันหนึ่งระบุว่าพวกมั่วได้เข้ามาอยู่

² กรมประชาสงเคราะห์, การสงเคราะห์ชาวเขาในประเทศไทย (นนทบุรี โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์หญิง-ปากเกร็ด, 2514), หน้า 3.

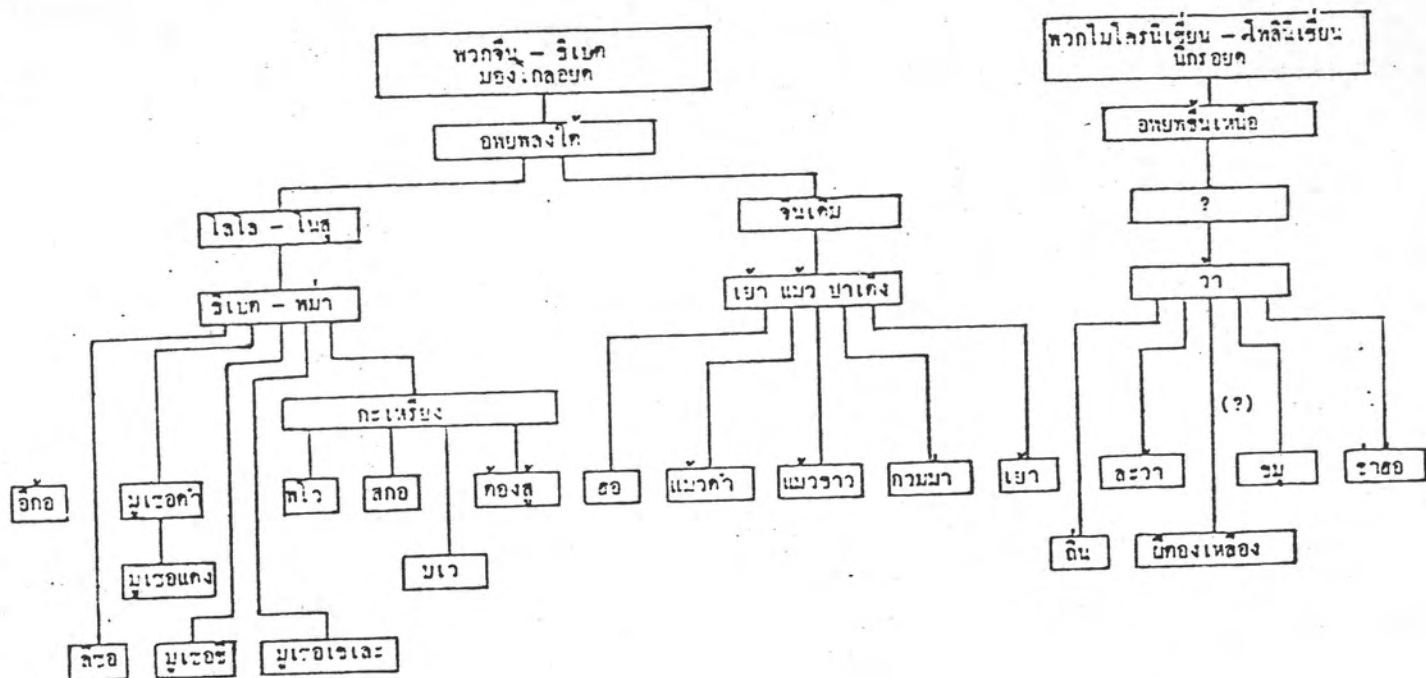
ในที่ราบสูงของประเทศสยาม เมื่อราว ๆ หลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 นี้เอง³ ปัจจุบันพวกแมวส่วนใหญ่ในประเทศไทยได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดเชียงราย น่าน เชียงใหม่ แต่มีบางพวก ได้ลงมาถึงจังหวัดตาก เพชรบูรณ์ และพิษณุโลก บรรพบุรุษของพวกแมวเคยอาศัยอยู่บนฝั่งแม่น้ำเหลืองเมื่อ 3,000 ปีมาแล้ว ต่อมาพวกจีนขับไล่ลงมาจากภาคใต้ของประเทศจีน คือ มณฑลกวางเจา กวางสี ฮุนาน และยูนาน ซึ่งปัจจุบันมีแมวอาศัยอยู่ประมาณ 2-5 ล้านคน

พวกเข้าก็เช่นเดียวกับแมว คือเป็นชนสมัยเก่าแก่ที่ได้สร้างวัฒนธรรมประจำเผ่าของตนมาแล้วประมาณ 2,500 ปี ชนพวกนี้เพิ่งอพยพเข้ามาในประเทศไทยเมื่อไม่นานมานี้เอง ในปัจจุบันพวกเข้าในประเทศไทยมีอยู่มากในจังหวัดเชียงราย และในปัจจุบันก็ยังมีความเข้าหลายกลุ่มอาศัยอยู่ในมณฑลกวางสีและยูนานของประเทศจีน

สำหรับลีสือ เข้ามาอยู่ในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2464 ลีสือ มูเซอ และอีโก้พบว่าเคยอาศัยอยู่ทางตอนใต้ของมณฑลยูนาน และบริเวณเทือกเขาทางเหนือของประเทศพม่า ในประเทศไทยมีมากที่สุดที่จังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน และตาก ส่วนกะเหรี่ยงเป็นชนกลุ่มเดียวในตระกูลจีน-ทิเบต ที่เริ่มอพยพจากประเทศพม่าเข้ามาสู่ประเทศไทยเป็นเวลานานกว่า 200 ปีแล้ว⁴ กล่าวกันว่า ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอลองพญาขึ้นมีอำนาจในเมืองพม่า มีมากที่สุดที่จังหวัดเชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน นอกจากนั้นก็ยังมีอยู่ในจังหวัดเชียงราย ลำปาง ลำพูน ตาก กำแพงเพชร กาญจนบุรี และประจวบคีรีขันธ์

³กรมประชาสัมพันธ์, รายงานการสำรวจทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2509), หน้า 7.

⁴วินซ์ หลกษะศรี, สภาพความเป็นอยู่ของชาวเขาในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยชาวเขา), หน้า 1. (เอกสารอัดสำเนา)

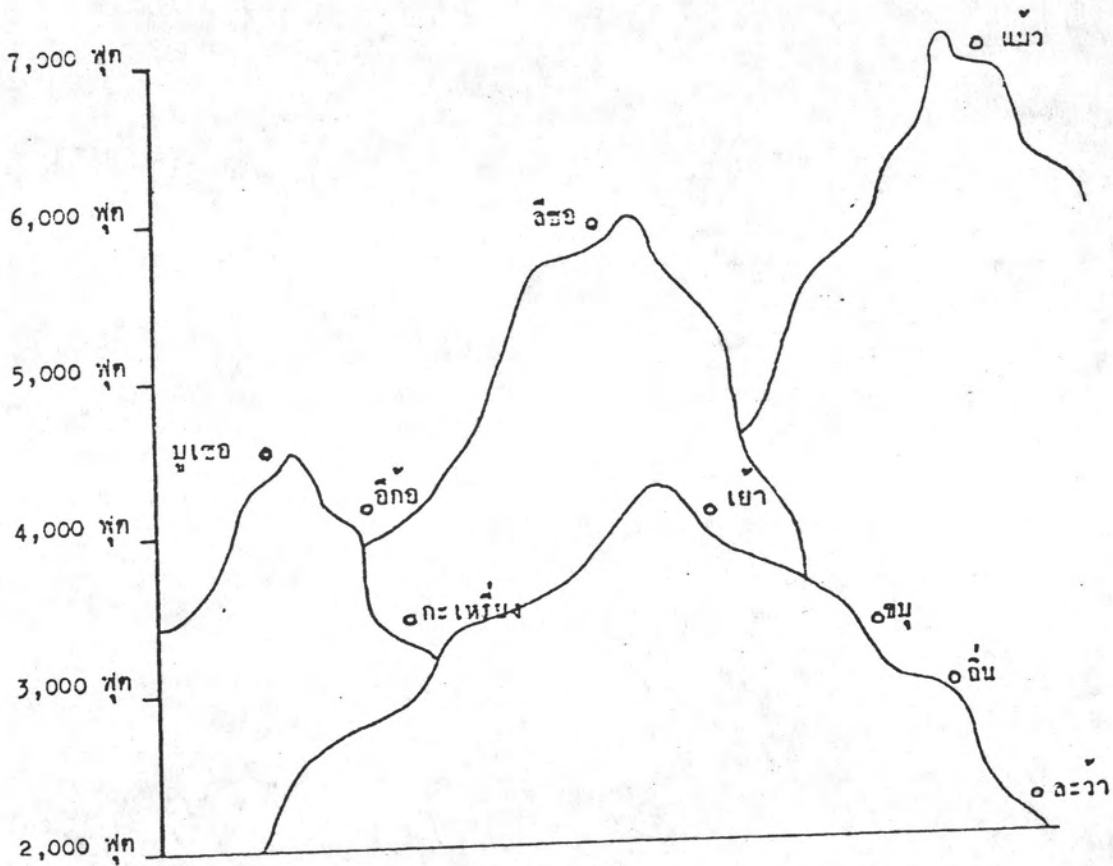

หมายเหตุ : ? หมายความว่ายังเป็นที่ยสงสัยอยู่ว่าเป็นเชื้อสายเผ่าพันธุ์อะไร

ที่มา : Gordon Young, The Hill Tribes of Northern Thailand, 2nd ed.

(Bangkok : The Siam Society, 1962), p.7.

รูปที่ 1 การสืบเชื้อสายเผ่าพันธุ์ของชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทย

ที่มา : พ.อ.สุตสาวย ทัศสิน, นโยบายและแผนงานระดับชาติเกี่ยวกับชาวเขา, วิทยานิพนธ์, วิทยาลัยการศึกษก. 2514, หน้า 15.

รูปที่ 2 แผนภูมิตั้งที่ตั้งของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ
แสดงที่ตั้งหมู่บ้านชาวเขาตามความสูงต่าง ๆ ที่ชาวเขานิยมเลือกเป็นที่ตั้งหมู่บ้าน

จำนวนประชากรและถิ่นที่อยู่ของชาวเขา

แต่เดิมยังไม่มีผู้ใดทำการสำรวจจำนวนชาวเขาอย่างจริงจัง เพียงแต่ประมาณอย่างคร่าว ๆ ว่ามีจำนวนตั้งแต่ 200,000 ถึง 500,000 คน แม้กระทั่งปัจจุบัน จำนวนชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ยังมีได้รวมอยู่ในการสำรวจสำมะโนประชากร หรือเอกสารของหน่วยราชการตามท้องถิ่นอย่างทั่วถึง เมื่อมีการอ้างอิงถึงจำนวนประชากรชาวเขาแล้ว มักจะใช้การคาดคะเนกันเป็นส่วนมาก และมักจะประมาณที่แตกต่างกันเสมอ อย่างไรก็ตาม นับว่าโชคคือผู้ที่มิชาวต่างประเทศหลายคนสนใจเรื่องราวเกี่ยวกับชาวเขาอย่างจริงจัง เขาได้ทำการสำรวจชาวเขาในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ เชียงราย น่าน แพร่ ลำปาง ลำพูน ตาก สุโขทัย และอุตรดิตถ์ โดยการประมาณจากจำนวนหมู่บ้าน จำนวนบ้าน และจำนวนคนต่อบ้าน โดยเฉลี่ยเมื่อเดือน พฤศจิกายน 2503 ปรากฏว่าชาวเขา 20 เผ่าใน 1,146 หมู่บ้านที่เข้าไปถึง มีบ้านรวมทั้งสิ้น 29,675 หลังคาเรือน มีจำนวนชาวเขาทั้งสิ้น 217,000 คน⁵

ต่อมารัฐบาลไทยได้จัดทำการสำรวจขึ้นในปี 2508-2509 การสำรวจนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานเบื้องต้นสำหรับคณะสำรวจขององค์การสหประชาชาติ จากการสำรวจดังกล่าวพบว่า มีประชากรชาวเขาประมาณ 275,249 คน โดยแบ่งออกเป็นเผ่าต่าง ๆ ที่สำคัญดังตารางที่ 3.1⁶

⁵Gordon Young, The Hill Tribes of Northern Thailand (Bangkok : Thai-American Audiovisual Service, 1961), p.113.

⁶คณะสำรวจสหประชาชาติ, รายงานการสำรวจความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคมในอาณาบริเวณที่ปกคลุมของประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนัก-นายกรัฐมนตรี, 2521), หน้า 12.13.

ตารางที่ 3.1 จำนวนชาวเขา จำแนกตามเผ่า

เผ่า	จำนวนประชากร	อัตราการย่อยละของประชากรทั้งหมด
มั่ว	53,031	19.3
เย้า	16,119	5.9
มุเซอ	15,994	5.8
ลีซอ	9,440	3.4
อีก้อ	6,442	2.4
กะเหรี่ยง	123,380	44.8
ช่อ	1,008	0.4
เผ่าอื่น ๆ	49,835	18.1

ที่มา : ขจิตภัย นุรุษพัฒน์, ชนกลุ่มน้อยกับความมั่นคงของชาติ (กรุงเทพมหานคร : แพรวพินทยา, 2526), หน้า 67.

หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องได้ตัวเลขของประชากรชาวเขาดังกล่าวเรียบร้อยแล้ว จนกระทั่งกองส่งเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ได้รวบรวมตัวเลขเกี่ยวกับชาวเขา และได้จัดทำทะเบียนหมู่บ้านชาวเขาในประเทศไทยขึ้นเมื่อปี 2521 และได้แก้ไขปรับปรุงเมื่อปี 2525 โดยได้ระบุตัวเลขเกี่ยวกับชาวเขาในประเทศไทยดังตารางที่ 3.27

⁷ตัวเลขของกองส่งเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์.

ตารางที่ 3.2 จำนวนชาวเขาในประเทศไทย

เผ่า	จำนวนหมู่บ้าน	จำนวนหลังคาเรือน	จำนวนประชากร
กะเหรี่ยง	1,699	39,454	207,886
มั่ว	143	5,307	42,892
มูเซอ	220	5,477	29,784
ลีซอ	97	2,597	15,378
เย้า	132	3,842	28,596
อีเกอ	95	2,202	14,070
ลัวะ	48	2,040	10,860
ถิ่น	36	1,900	11,209
ขมุ	29	1,104	6,657
ลื้อ	2	96	531
รวม	1,501	64,019	368,223

ที่มา : ขจิตวิชัย บุรุษพิณ, ชนกลุ่มน้อยกับความมั่นคงของชาติ (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, 2526), หน้า 67-68.

จะเห็นได้ว่านับตั้งแต่ปี 2509 เป็นต้นมา จำนวนประชากรชาวเขาเพิ่มขึ้นเกือบ 93,000 คน การเพิ่มของประชากรชาวเขานั้น นอกจากจะเป็นการเพิ่มโดยธรรมชาติแล้ว ยังมีชาวเขาจากนอกประเทศอพยพเข้ามาด้วย การเพิ่มของจำนวนชาวเขาเผ่าต่าง ๆ เป็นไปโดยปกติ มีเพียง 2 เผ่าเท่านั้น ที่น่าสังเกต ได้แก่ มั่ว และกะเหรี่ยง จากการสำรวจของคณะสำรวจสหประชาชาติ เมื่อปี 2509 ชาวเขาเผ่ามั่วมีจำนวน 53,031 คน ซึ่งมีจำนวนเป็นอันดับสองรองลงมาจากกะเหรี่ยง แต่การสำรวจของกรมประชาสงเคราะห์ พบว่า มีมั่วเพียง 42,892 คน ลดลงไปถึง 10,139 คน โดยสามัญสำนึกแล้ว จำนวน

ชาวเขาจะไม่มีทางลดลงได้เป็นอันขาด จะมีแต่เพิ่มขึ้นทุกปี เพราะฉะนั้นจะต้องมีความผิดพลาดเกิดขึ้นอย่างแน่นอน ปัญหาว่าการสำรวจของใครถูกต้องกว่ากัน สำหรับจำนวนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงนั้นมิใช่น่าสังเกตว่า ในการสำรวจของคณะสำรวจสหประชาชาติ คำเนิ การเฉพาะในพื้นที่ทางเหนือ อันเป็นบริเวณที่มีการปลูกฝิ่นเท่านั้น แต่การสำรวจของศูนย์วิจัยชาวเขาได้ครอบคลุมชาวกะเหรี่ยงทั่วประเทศ คือคลุมไปถึงพื้นที่ด้านตะวันตกด้วย เช่น จังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี รวมทั้งพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างคือ จังหวัดอุทัยธานี สุโขทัย และ กำแพงเพชร อย่างไรก็ตาม การเพิ่มจำนวนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง จากจำนวน 123,380 คน ในปี 2509 มาเป็นจำนวน 196,748 คน ก็เป็นเรื่องที่อยู่ใต้วินิจฉัยจะเป็นไปได้ เมื่อกำหนดถึงการเพิ่มโดยอัตราการเกิดตามธรรมชาติ

การจัดระเบียบทางสังคมของชาวเขา^๘

หมู่บ้าน

หมู่บ้านนับได้ว่าเป็นสังคมที่ใหญ่ที่สุดของชาวเขา เป็นจุดรวมหรือจุดศูนย์กลางของการปกครองความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจของชาวเขา โดยปกติแล้วชาวเขานิยมตั้งหมู่บ้านอยู่โดดเดี่ยวเป็นเผ่า ๆ ไม่ชอบรวมกันกับชนต่างเผ่าที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีแตกต่างไปจากเผ่าของตน อย่างไรก็ตาม มีหมู่บ้านชาวเขาบางแห่งที่พบว่ามีคนนอกเผ่าเข้าไปตั้งบ้านเรือนรวมอยู่ด้วย เช่น ในหมู่บ้านใหญ่ ๆ ของชาวเขาเผ่ามั่ว เย้า และ ลีซอ พบว่าพวกฮ่อหรือจีนยูนาน ไปตั้งบ้านเรือนค้าขายอยู่เป็นการถาวร บางคนอาจแต่งงานกับผู้หญิงของชาวเขาในหมู่บ้านนี้ หรือนำภรรยาเผ่าอื่นเข้าไปอยู่ในหมู่บ้านแห่งนั้น โดยไม่เป็นที่รังเกียจของชาวบ้าน ทั้งนี้เพราะชาวเขาเผ่ามั่ว เย้า ได้รับความอิทธิพลทางวัฒนธรรมบางอย่างจากพวกฮ่อ และยอมรับพวกฮ่อว่าเหนือกว่าพวกตนในด้านฐานะทางเศรษฐกิจและการศึกษา นอกจากนี้ในบางเผ่า เช่น เผ่ามั่ว ในจังหวัดเชียงใหม่อาจมีผู้เสกติดฝิ่น เช่น

^๘ วณิช พดกษะศรี, สภาพความเป็นอยู่ของชาวเขาในประเทศไทย, หน้า

กะเหรี่ยงไปรับจ้างทำงานในหมู่บ้านมั่ว ในสังคมของหมู่บ้านมั่ว ตามลักษณะนี้ถ้ามีพ่อค้า
 ย่อมอยู่ด้วยก็คล้ายกับว่าเป็นผู้คุม เศรษฐกิจของหมู่บ้านส่วนมั่วเป็นผู้ผลิตทางการเกษตร และ
 กะเหรี่ยงที่เสหตคิดฝันเป็นทาสแรงงานของพวกเขา

เกี่ยวกับความนิยมในการเลือกที่อยู่สำหรับใช้เป็นที่ตั้งหมู่บ้านแต่ละเผ่า นิยมไม่
 เหมือนกัน ส่วนมากชาวเขาที่นิยมปลูกฝิ่น เช่น มั่ว เย้า มูเซอ ลีซอ และอีเก้อ ชอบปลูก
 บ้านอยู่ในระดับสูง ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเข้าใจง่าย เพราะฝิ่นนอกจากจะขึ้นงอกงามในที่ดินบาง
 ประเภทแล้ว ยังต้องการความเย็นและความชุ่มชื้นของอากาศที่มีมากในระดับความสูงตั้งแต่
 1,000 เมตรขึ้นไปด้วย ส่วนชาวเขาที่ไม่นิยมปลูกฝิ่น เช่น กะเหรี่ยง และละว้า (ลัวะ)^๑
 นิยมตั้งหมู่บ้านอยู่ไม่สูงนัก กะเหรี่ยงบางกลุ่มพบว่า อยู่ในหุบเขารอบที่ชาวไทยภาคเหนือ
 เรียกว่า "ยางเปียง" ก็มี

สำหรับขนาดของหมู่บ้านชาวเขามีขนาดเล็กและขนาดใหญ่ หมู่บ้านขนาดเล็กตั้ง
 อยู่กระจัดกระจาย มีมากกว่าหมู่บ้านขนาดใหญ่ บางหมู่บ้านมีเพียง 2-3 หลังคาเรือนเท่า
 นั้น แต่บางหมู่บ้านมีถึง 120 หลังคาเรือน เช่น หมู่บ้านลีซอคอยซ้าง จังหวัดเชียงราย
 อย่างไรก็ดี ถึงแม้หมู่บ้านชาวเขาจะเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ แต่ก็มี การแบ่งกลุ่มหลังคาเรือน
 เป็นหย่อม ๆ ซึ่งปลูกสร้างขึ้นบนสันเขา ไหล่เขา หรือที่ราบระหว่างหุบเขาคนละแห่ง ซึ่ง
 อยู่ใกล้ ๆ กัน และทำเลที่ตั้งของหมู่บ้านก็เป็นไปตามความนิยมของแต่ละเผ่า ซึ่งไม่เหมือน
 กัน โดยทั่วไปหมู่บ้านชาวเขาที่มีขนาด 20-30 หลังคาเรือน ก็อาจถือได้ว่าเป็นหมู่บ้าน
 ขนาดใหญ่ได้แล้ว เพราะสภาพบังคับของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์บนภูเขา และประเพณีความเชื่อ
 ถือเกี่ยวกับการปลูกสร้างบ้าน เป็นสิ่งที่กำหนดขนาดของหมู่บ้านอยู่มาก

ในการตั้งหมู่บ้านของชาวเขา มีทั้งการอพยพไปตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้นใหม่ และ
 การอพยพของครัวเรือนหรือครอบครัวของคนในเผ่าเดียวกันจากที่อื่นเข้ามาสมทบที่หลัง ซึ่ง
 โดยมากอาศัยความสัมพันธ์ด้านญาติพี่น้อง ระหว่างฝ่ายที่เข้ามาสมทบกับฝ่ายที่ตั้งบ้านเรือน

^๑คำว่า "ละว้า" ก็ย ลัวะ สองคำนี้คือกลุ่มเดียวกัน.

อยู่แล้วในหมู่บ้านนั้น ๆ การตั้งหมู่บ้านขึ้นใหม่นั้น อาจเกิดจากบริเวณที่ทำกินของหมู่บ้านเดิม ขาดความอุดมสมบูรณ์ หรือได้เปลี่ยนที่ไปไกลจากหมู่บ้านเดิมมากเกินไป ชาวเขาอาจจะอพยพหมู่บ้านไปตั้งขึ้นใหม่ใกล้ ๆ กับที่ทำกินดังกล่าว แต่บางกรณีตั้งหมู่บ้านขึ้นใหม่อาจเกิดจากเหตุผลทางสังคมอย่างอื่น ๆ เช่น เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงขึ้นในระหว่างกลุ่มครัวเรือนในหมู่บ้าน อันเป็นเหตุให้กลุ่มหนึ่งกลุ่มใดตกลงใจแยกตัวเองออกจากหมู่บ้านเดิม หรือบางทีเกิดความขัดแย้งในด้านศาสนาความเชื่อถือ เช่น กลุ่มที่นับถือผี ไม่ยอมให้กลุ่มที่เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์รวมอยู่ในหมู่บ้าน และกลุ่มครัวเรือนที่นับถือศาสนาคริสต์จำเป็นต้องไปตั้งหมู่บ้านของพวกเขาเองขึ้นใหม่ ซึ่งอาจอยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านเดิมนั้นเอง นอกจากนี้จะมีการอพยพหมู่บ้าน อันเนื่องมาจากมีคนตายด้วยโรคระบาดกันเป็นจำนวนมาก ๆ ซึ่งชาวเขาไม่ทราบสาเหตุที่แท้จริง แต่กลับแปลความหมายไปว่า เหตุการณ์ผิดปกติ เช่นนั้นมีส่วนสาเหตุมาจากความไม่พอใจของผีเจ้าที่ที่ไม่ต้องการให้พวกเขาอยู่ในหมู่บ้านนั้นต่อไป หรือแม้แต่การตายทั้งกลมเพียงรายเดียวในหมู่บ้านของมุเซอแดง เขาจะอพยพไปกันทั้งหมู่บ้าน นอกจากนี้ ความไม่สงบสุขในหมู่บ้านอันเกิดจากบุคคลภายนอกไปรบกวน หรือบีบบังคับ ชูเชิญกันมาก ๆ ก็เป็นส่วนเหตุที่ทำให้ชาวเขาซึ่งชอบอยู่อย่างอิสระโดดเดี่ยวเฉพาะเผ่าของตนดังกล่าวมาแล้วจำเป็นต้องละทิ้งหมู่บ้านเดิมของเขาไปก็มี

ข้อที่ควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับหมู่บ้านชาวเขาในแง่การตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่ง มีนคงหรือนานกว่ากันเพียงใด มีแนวทางเป็นข้อสังเกตทั่ว ๆ ไปอยู่บ้าง คือ ชาวเขากลุ่มที่ไม่นิยมปลูกฝิ่นและรู้จักทำนาขึ้นบันไดโดยประเพณี เช่น กะเหรี่ยงและละว้า นั้นมีอาณาเขตของหมู่บ้านเป็นที่แน่นอน ซึ่งสำหรับบางหมู่บ้านได้ตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณนั้น ๆ มานานกว่าร้อยปีแล้วก็มี ส่วนหมู่บ้านของชาวเขาเผ่าที่นิยมปลูกฝิ่น มักจะมีการอพยพอยู่เสมอเมื่อที่ดินจืดหรือถูกรบกวนจากวัชพืชจนสู้ไม่ไหว ซึ่งความแตกต่างกันเกี่ยวกับระยะเวลาของการตั้งหลักแหล่งของชาวเขาทั้งสองกลุ่มนี้ คือ การทำไร่เลื่อนลอย

บ้าน

บ้านของชาวเขาสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 แบบ คือ แบบคร่อมดินที่ใช้พื้นดินเป็นพื้นบ้าน และแบบปักเสายกพื้น บ้านแบบคร่อมดินนั้นนิยมกันในหมู่บ้านชาวเขาเผ่ามั่ว

และเข้า ส่วนแบบยกพื้นเป็นแบบบ้านของเผ่ามูเซอ อีก็อ กะเหรี่ยง ถิ่น และขมุ สำหรับเผ่าลีซอ มักจะพบทั้งแบบक्रमดินและแบบยกพื้นในหมู่บ้านเดียวกัน อย่างไรก็ตาม บ้านแต่ละแบบดังกล่าวของชาวเขาแต่ละเผ่านั้นมีรูปทรงและแปลนภายในบ้านแตกต่างกันไปตามความนิยมที่เป็นมรดกตกทอดกันมาจากบรรพชนของพวกเขา

โดยทั่วไป ชาวเขามีความรู้ในการปลูกสร้างบ้านกันทุกคน โดยใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นสำหรับปลูกสร้าง เช่น เสาใช้ไม้จริง โครงสร้างใช้ไม้ไผ่เป็นลำ ฝาไม้ไผ่สับเป็นฟากหรือไม้เนื้ออ่อน เช่น ไม้กอนที่ทำเป็นไม้กระดานด้วยการใช้ขวานจิกสับในระหว่างที่ยังสด ๆ อยู่ (สำหรับเผ่ามั่วและเข้า) ส่วนหลังคามุงด้วยหญ้าคาหรือใบตองตึงหรือไม้ไผ่ผ่าซีก แล้วเรียงให้หงายและคว่ำทับกัน ตามปกติภายในบ้านชาวเขามักขาดแสงสว่างเพราะไม่มีหน้าต่าง

ภายในบ้านของชาวเขาทุกเผ่าที่ยังยึดประเพณีดั้งเดิมนั้น จะมีสถานที่พวกเขาถือว่าเป็นที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พวกเขาบิเถืออยู่มาก หรือน้อยแห่งแตกต่างกันไปแต่ละเผ่าแต่ที่มีอยู่เหมือนกันทุกบ้าน คือ หิ้งผี เกี่ยวกับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในบ้านของชาวเขานี้ ผู้เป็นแขกซึ่งเป็นบุคคลภายนอกเผ่า ควรให้ความนับถือและปฏิบัติตัวมิให้พวกเขาเห็นว่าเป็นการลบหลู่แคลน เพราะการกระทำให้ถูกต้องตามประเพณีความเชื่อถือของเจ้าของบ้านนั้นนอกจากจะทำให้เขาสบายใจแล้ว ยังจะช่วยในการสร้างมิตรภาพให้เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดีทางหนึ่งด้วย

ถึงแม้ชาวเขาส่วนใหญ่ยังนิยมสร้างบ้านตามแบบประเพณีของเผ่าตน ซึ่งมีลักษณะไม่มั่นคงถาวร แต่ก็เหมาะสมกับชีวิตที่ต้องเคลื่อนย้ายที่อยู่เสมอ ๆ ก็ตาม แต่ในปัจจุบันนี้ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับแปลนบ้านและวัสดุที่ใช้ในการปลูกสร้างกันอยู่บ้างแล้ว และนับวันจะเพิ่มจำนวนมากยิ่งขึ้น เช่น ชาวเขาเผ่ามั่วและเผ่าเข้า ในบางหมู่บ้านปลูกสร้างบ้านแบบยกพื้นและใช้สังกะสีมุงหลังคา แทนที่จะสร้างบ้านแบบक्रमดินและมุงหลังคาด้วยหญ้าคา หรือที่เราเรียกว่า ผดก เป็นต้น

บ้านของชาวเขามีขนาดเล็กลงไม่เหมือนกัน ซึ่งทั้งนี้สุดแล้วแต่ประเพณีในการประกอบเป็นครัวเรือน (household) ของชาวเขาแต่ละเผ่า แต่อาจกล่าวรวม ๆ ไปได้ว่า บ้านของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ละว้า และมูเซอ มีขนาดเล็กกว่าบ้านของชาวเขาเผ่ามั่วและเผ่าเย้า ซึ่งในเผ่าหลังนี้เคยมีรายงานว่า บ้านเพียงหลังเดียวมีสมาชิกที่มีความเกี่ยวพันเป็นญาติพี่น้องที่รวมบิดามารดาเดียวกันอาศัยอยู่ถึง 59 คน

ระบบครอบครัวหรือเครือญาติ

ครอบครัวของชาว เขาก็เช่นเดียวกับครอบครัวของสังคมทั่วไป ในการที่เป็นหน่วยพื้นฐานของสถาบันทางสังคมมนุษย์ แต่เมื่อเปรียบเทียบกับครอบครัวในสังคมสมัยใหม่แล้ว ครอบครัวของชาวเขาจัดได้ว่ามีบทบาทและหน้าที่ต่อสมาชิกในครอบครัวมากกว่า คือยังมีหน้าที่ในด้านเศรษฐกิจเกี่ยวกับการทำมาหากิน การเลี้ยงดู และการฝึกอบรมสั่งสอนให้แก่บุตรหลาน เพื่อให้รู้จักการทำกิน การช่วยตัวเอง การเข้าสมาคม และการปฏิบัติที่สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีประจำเผ่าของตน ถ้าพิจารณาถึงระบบครอบครัวของชาวเขาในประเทศเราแล้ว ก็จะพบว่าเมื่อมี 2 ระบบ คือ ระบบครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) ซึ่งหมายถึงครอบครัวที่มีสามีภรรยาและบุตรที่ยังไม่ได้แต่งงานรวมอยู่ด้วยระบบหนึ่ง กับระบบครอบครัวขยาย (extended family) ซึ่งหมายถึงครอบครัวหลาย ๆ ครอบครัวอยู่รวมกันในหลังคาเรือนเดียวกัน โดยมีครอบครัวของพ่อแม่เป็นหลัก การที่ชาวเขาเผ่าหนึ่งเผ่าใดจะมีระบบครอบครัวระบบใดระบบหนึ่งแต่เพียงระบบเดียวเท่านั้นหาได้ยาก หากแต่บางเผ่ามีแนวโน้มที่จะมีระบบครอบครัวเดี่ยวมากกว่าระบบครอบครัวขยาย ในขณะที่บางเผ่ามีครอบครัวขยายมากกว่าครอบครัวเดี่ยว ซึ่งเรื่องนี้เกี่ยวข้องกับระบบการแต่งงาน และประเพณีในการตั้งครอบครัวของชาวเขาแต่ละเผ่า กล่าวคือ ชาวเขาในตระกูลจีน-ทิเบต เช่น มั่ว เย้า ฮีก็้อ ลีซอ ยกวัน กะเหรี่ยง และมูเซอ มีประเพณีอนุญาตให้ผู้ชายมีภรรยาได้หลายคน (polygamous) และโดยเฉพาะพวกมั่ว เย้า นิยมให้บุตรชายนำภรรยาเข้ามาอยู่ในบ้านของตนเอง จึงทำให้ครอบครัวของชาวเขาเผ่าดังกล่าวมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย แต่ในชาวเขาบางเผ่า เช่น กะเหรี่ยง มูเซอ ละว้า ถิ่น ตามประเพณีอนุญาตให้ผู้ชายมีภรรยาได้เพียงคนเดียว (monogamous) และถึงแม้ใน

ช่วงแรก ๆ ของการแต่งงาน ผู้ชายและภรรยาจะต้องไปปรนนิบัติรับใช้ครอบครัวของบิดา-มารดา ฝ่ายตน หรือของฝ่ายภรรยา แต่ในเวลาต่อมาชาวเขากลุ่มนี้ก็นิยมแยกไปปลูกบ้านอยู่เป็นเอกเทศ ครอบครัวของชาวเขาเผ่าดังกล่าวจึงมีแนวโน้มเป็นครอบครัวเดี่ยว และมีขนาดเล็ก

เกี่ยวกับชาวเขาที่มีลักษณะเป็นครอบครัวขยายและอยู่ในบ้านหลังเดียวกันนั้น เราอาจเรียกได้ว่าเป็นบ้านของชาวเขา เช่นนั้นเป็นครัวเรือน (household) ในแต่ละครัวเรือนจะมีหัวหน้าครอบครัวหลักที่เป็นผู้ชาย ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับความนับถืออย่างสูงสุดจากสมาชิกในครัวเรือนทุก ๆ คน จากนั้นการให้ความเคารพนับถือจะลดหลั่นลงมาตามลำดับชั้นของญาติพี่น้อง

ในครัวเรือนหนึ่ง ๆ นั้น ส่วนใหญ่มักจะทำการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์เพื่อการยังชีพร่วมกัน ยกเว้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ให้รายได้เป็นเงินสด เช่น การปลูกฝิ่น และการค้าขาย ซึ่งแต่ละครอบครัวที่ได้ลงแรงในครัวเรือนนั้น ๆ เป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ของตนเอง

ในหมู่บ้านชาวเขาแห่งหนึ่ง ๆ มักจะประกอบขึ้นด้วยกลุ่มครัวเรือนหลายกลุ่มที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดในด้านการเป็นญาติพี่น้องซึ่งกันและกัน หรือร่วมแซ่สกุลเดียวกัน ในกลุ่มครัวเรือนเหล่านั้น แต่ละกลุ่มจะมีการจัดลำดับระบบอาวุโสของบุคคลที่อยู่ในเครือญาติเดียวกัน ความสัมพันธ์ในด้านเครือญาตินี้ยังอาจขยายไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ ในเผ่าเดียวกัน ซึ่งสำหรับชาวเขาที่ได้รับอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมจากจีน เช่น เย้า แม้ว นั้น ความสัมพันธ์จะมีอย่างกระชับและแน่นแฟ้นในเครือญาติของฝ่ายบิดา แต่ในเผ่ากระเหรี่ยง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กระเหรี่ยงโป ความสัมพันธ์ทางเครือญาติฝ่ายมารดา มีความใกล้ชิดและเหนียวแน่นกว่าฝ่ายบิดา เกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางเครือญาตินี้จะสังเกตได้ง่ายในเผ่าชาวเขาที่มีแซ่สกุล ซึ่งได้แก่เผ่าแม้ว เย้า และลีซอ ส่วนเผ่าที่ไม่มีแซ่สกุล เช่น เผ่ามูเซอ กระเหรี่ยง ละว้า นั้น จะต้องใช้การสอบถามเป็นรายตัวกัน จึงจะรู้ว่าใครเป็นญาติพี่น้องกับใคร

ลักษณะสังคมและสถานภาพของบุคคลในสังคมชาวเขา¹⁰

โดยทั่วไปชาวเขาในประเทศไทยไม่มีการแบ่งกลุ่มชนในเผ่าของคนออกเป็นชั้นวรรณะ ยกเว้นในสังคมของพวกกะลาว่า ที่ตั้งหมู่บ้านอยู่โดดเดี่ยวติดต่อกับโลกภายนอกน้อย เช่น ที่หมู่บ้านอุมไผ่ในท้องที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีการแบ่งชนชั้นออกเป็นกลุ่มสามัญชน ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของหมู่บ้าน และกลุ่ม "สมิง" หรือกลุ่มชนชั้นปกครอง แต่การแบ่งกลุ่มชนออกเป็นชั้นวรรณะต่าง ๆ นั้น ไม่ปรากฏชัดในหมู่บ้านละว่าในท้องที่แห่งอื่น และในหมู่บ้านชาวเขาเผ่าอื่น ๆ ที่ปรากฏอยู่ในประเทศไทยสมัยนี้ เพราะในสังคมชาวเขาทั่วไปนั้น ถึงแม้ทุกหมู่บ้านจะมีตำแหน่งหัวหน้าหรือตำแหน่งอื่น ๆ แต่ครอบครัวของผู้ดำรงตำแหน่งนี้ก็มิได้รับการยกย่องให้มีชั้นวรรณะที่แตกต่างไปจากครอบครัวอื่น ๆ และครอบครัวของผู้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ในสังคมชาวเขายังประกอบอาชีพหลักเช่นเดียวกับชนส่วนใหญ่ในหมู่บ้าน คือ การเพาะปลูกแบบไร่เลื่อนลอย และการเลี้ยงสัตว์เพื่อการยังชีพ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าสังคมชาวเขาในประเทศไทยเราสังคมที่มีความเสมอภาคและทัดเทียมกัน เป็นสังคมที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจมุ่งต่อการยังชีพ (egalitarian of subsistence economy) เป็นส่วนใหญ่

นอกจากสังคมชาวเขาจะมีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ยังมีลักษณะเป็นสังคมที่ยึดถือประเพณี (traditional society) อย่างเคร่งครัด ในสังคมเช่นนี้ ขนบธรรมเนียมประเพณีมีความสำคัญมากกว่าเหตุผลอย่างอื่น และกลุ่มคนที่ธำรงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีไว้ให้ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันก็คือ กลุ่มผู้มีอายุ หรือผู้อาวุโส ดังนั้นการที่กลุ่มผู้เขารายกว่า ให้ความเคารพนับถือและเชื่อฟังกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่หรือผู้ที่สูงอายุกว่าในทางวิทยุคตินั้น นับได้ว่าเป็นลักษณะเด่น และยังเป็นที่ยึดถือปฏิบัติกันอยู่ในสังคมชาวเขา นอกจากนี้ในสังคม บางเผ่า เช่น แม้ว มูเซอ ลีซอ และอีเก้อ ถือว่าผู้ชายมีฐานะทางสังคมสูงกว่าผู้หญิง โดยเฉพาะแม้วและเย้า ผู้หญิงที่แต่งงานเรียกว่าถูก "ซื้อ" มาซึ่งต้องขาดจากผีบรรพบุรุษและแซ่สกุลเดิมของตนเอง ผู้ชายชาวเขาโดยมากมักเป็นผู้ตัดสินใจเรื่องสำคัญใน

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

ครัวเรือนและใน หมู่บ้าน แต่ผู้หญิงทำงานหนักทั้งในบ้านและในไร่ ในลักษณะของการตื่น
ก่อนนอนที่หลัง เช่นเดียวกับผู้หญิงไทยสมัยก่อน

การปกครองในหมู่บ้านชาวเขา¹¹

หมู่บ้านชาวเขาทุกแห่งจะมีผู้นำที่มีหน้าที่ในด้านดูแลความทุกข์สุขของสมาชิกภายในหมู่บ้าน ซึ่งเราเรียกได้ว่าเป็นหัวหน้าหมู่บ้าน (โดยที่คนไทยในภาคเหนือนิยมเรียกว่า "แกบ้าน") ตำแหน่งหัวหน้าหมู่บ้านนี้ อาจสืบสายต่อมาจากหัวหน้าหมู่บ้านคนก่อน และได้รับความยินยอมจากลูกบ้าน หรืออาจได้รับการเลือกตั้งจากลูกบ้านกันเอง โดยที่ทางการมิได้เข้าไปเกี่ยวข้อง แต่บางหมู่บ้านก็มีหัวหน้าหมู่บ้านที่ได้รับการแต่งตั้งจากราชการให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน หรือกำนัน ซึ่งการแต่งตั้งของทางราชการนี้ในบางครั้งก็แต่งตั้งบุคคลที่ลูกบ้านไม่สู้จะยอมรับนับถือ เพราะในหมู่บ้านแห่งนั้นยังมีหัวหน้าหมู่บ้านที่ไม่เป็นทางการแต่เป็นที่ยอมรับของชาวเขากันมี

หัวหน้าหมู่บ้าน มีหน้าที่รักษาความสงบของหมู่บ้าน ระวังข้อพิพาท รับรองแขก และเป็นตัวแทนในการติดต่อกับเจ้าหน้าที่รัฐบาล จึงนับได้ว่าตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่งที่สำคัญที่สุดในชุมชนชาวเขาทั่ว ๆ ไป แต่ความสำคัญของหัวหน้าหมู่บ้านจะมีก็เฉพาะในหมู่บ้านของตนเอง เพราะในประเทศไทยชาวเขาแต่ละเผ่าไม่มีหัวหน้าเผ่าเป็นหัวหน้าสูงสุดที่มีอิทธิพลแผ่กระจายครอบคลุมชนในเผ่าเดียวกันไปหังเผ่าทุกหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม สำหรับชาวเขาบางเผ่าโดยเฉพาะเผ่าลีซอ ตำแหน่งหัวหน้าหมู่บ้านไม่สู้จะมีความสำคัญเหมือนเผ่าอื่น ๆ เพราะชาวเขาเผ่านี้ดำรงชุมชนได้โดยอาศัยความปรองดองซึ่งกันและกัน ระหว่างกลุ่มบุคคลที่มีอาวุโสของแต่ละกลุ่มแต่ละสกุล รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีในบางด้านของเผ่ามีส่วนสำคัญที่ทำให้ชนเผ่านี้รวมกัน ได้มาทราบเท่าทุกวันนี้

นอกจากหัวหน้าหมู่บ้านแล้ว โดยทั่วไปในหมู่บ้านชาวเขาทุกเผ่ายังมีกลุ่มผู้นำที่มีอิทธิพล ซึ่งแม้ว่าจะไม่ได้มีการแต่งตั้งกันเป็นทางการก็ตาม แต่ก็มีอิทธิพลมากในชีวิตความ

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

เป็นอยู่ของชุมชนชาวเขา กลุ่มผู้นำดังกล่าวได้แก่กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่และหมอมือ ซึ่งมีหน้าที่ให้คำปรึกษาและลงความเห็นในเรื่องที่เกี่ยวกับส่วนรวม เช่น เรื่องเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี หรือเรื่องใด ๆ ที่หัวหน้าหมู่บ้านไม่สามารถตัดสินใจได้

ลัทธิความเชื่อผี¹²

ส่วนใหญ่ของชาวเขาทุกเผ่านับถือผี หรืออาจกล่าวได้ว่าศาสนาของเขาเป็นศาสนาแบบลัทธิบูชาผี (animism) ซึ่งเชื่อถือว่ามีวิญญาณสิงสถิตอยู่ในสรรพสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ และยังเชื่อว่าปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น ฝนตก พายุพัด ฟ้าผ่า ก็เกิดจากการกระทำของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติทั้งสิ้น วิญญาณและสิ่งศักดิ์ต่าง ๆ นี้ ชาวเขาทั่วไป เรียกรวม ๆ กันว่า "ผี" ที่พวกเขาเคารพยำเกรงและหวาดกลัว และจำเป็นจะต้องทำพิธีเช่นไหว้บวงสรวงกันอยู่เสมอ

อย่างไรก็ดีเกี่ยวกับประเภทของผีและรายละเอียดเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมเพื่อเช่นไหว้ผีของชาวเขาแต่ละเผ่ามีไม่เหมือนกัน แต่อาจกล่าวรวม ๆ กันได้ว่าผีที่ชาวเขาเชื่อถือมีอยู่ 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. ผีผี ซึ่งชาวเขามักจะเรียกรวม ๆ กันว่า "ผีใหญ่" ซึ่งอาจได้แก่ผีบรรพบุรุษ ผีฟ้า ผีประจำภูเขาใหญ่ ผีประจำหมู่บ้าน ผีครู และผีใหญ่ ๆ อื่น ซึ่งอาจเทียบได้กับเทพเจ้าหรือพระเจ้าในลัทธิศาสนาอื่น ผีเหล่านี้ชาวเขาถือว่าเป็นผู้ให้คุณหรือให้ความคุ้มครองแก่พวกเขา แต่ก็อาจให้โทษได้ ถ้าพวกเขาปฏิบัติไม่ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้อง

2. ผีร้าย ได้แก่ผีที่มุ่งร้ายและหาอันตรายแก่มนุษย์อยู่ทุกโอกาส ซึ่งได้แก่ ผีป่า ผีน้ำ ผีลำห้วย ผีตามทางเดิน รวมทั้งผีของมนุษย์ที่ตายผิดปกติ เป็นต้น ผีเหล่านี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวเขาเจ็บไข้ได้ป่วย หรือบาดเจ็บล้มตายได้ง่าย ซึ่งจำเป็นจะต้องทำพิธีขับไล่หรือ เช่น ไหว้ เพื่อให้พวกเขาปลอดภัยหรือหายเจ็บป่วย

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

ผู้ประกอบพิธีกรรม หรือผู้ทำพิธี เช่น ไหว้ผีในสังคมชาวเขานิยมเรียกกันว่า "หมอผี" ซึ่งมีอยู่หลายประเภท และบางประเภทอาจเรียกได้ว่าเป็นผู้นำทางศาสนา (หรือเป็นพระ) ในศาสนาของชาวเขาเผ่า นั้น แต่บางประเภทอาจมีหน้าที่เฉพาะการทำนายโรค และการรักษาโรค ด้วยการทำพิธี เช่น ไหว้ผี เพื่อทำพิธีเรียกขวัญให้ผู้ป่วยเท่านั้น แต่ไม่สามารถประกอบพิธีกรรมเพื่อเซ่นไหว้ผีใหญ่ให้แก่คนทั้งหมู่บ้าน หมอผีประเภทหลังนี้ไม่อาจนับได้ว่าเป็นผู้นำทางศาสนา แต่อาจเทียบได้ตำแหน่ง "แพทย์" ในสังคมชาวเขาหมอผีประเภทแรกได้แก่ผู้ที่อยู่ในตำแหน่ง โศโบหรือปู่จ้อง ของเผ่ามูเซอ ตำแหน่งหมอเมืองของเผ่าลีซอ และตำแหน่งหมอผีใหญ่ของเผ่าเย้า เป็นต้น และโดยมากผู้ดำรงตำแหน่งของหมอผีประเภทนี้เป็นผู้ชาย

ปัญหาที่เกิดจากชาวเขา

สภาพเศรษฐกิจ สังคม และความเป็นอยู่ที่ย่ำแย่ของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ทำให้เกิดปัญหาและผลกระทบต่อสังคมส่วนรวมหลายประการ ปัญหาเหล่านี้ได้แก่

1. ปัญหาการปลูกฝิ่น

ในอาณาบริเวณป่าเขาทางชายแดนภาคเหนือติดต่อกับลาวและพม่า เป็นแหล่งปลูกฝิ่นที่สำคัญในประเทศไทย ผู้ที่ปลูกฝิ่นเป็นอาชีพได้แก่ ชาวเขาเผ่าแม้ว ลีซอ มูเซอ อีเก้อ และกะเหรี่ยง ซึ่งอาศัยกระจัดกระจายกันอยู่ในบริเวณดังกล่าว พวกนี้ยึดอาชีพปลูกฝิ่นมาเป็นเวลาหลายชั่วคนแล้ว¹³ จากการสำรวจความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากรชาวเขาทางภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งกระทำโดยคณะกรรมการปราบปรามยาเสพติดให้โทษเมื่อประมาณปี 2509 ปรากฏว่า พื้นที่ที่ใช้ในการปลูกฝิ่นทั้งหมดของชาวเขามีจำนวนประมาณ 112,000 ไร่ ในพื้นที่ปลูกฝิ่น 1 ไร่ จะให้ผลผลิตประมาณ 1.3

¹³Dr. W. R. Geddes, "The Hill Tribes of Thailand," SEATO Record, December, 1965, p. 19.

กิโกรัม ดังนั้นในปีหนึ่ง ๆ ชาวเขาจะผลิตมันได้ประมาณ 145,500 กิโกรัม¹⁴ จากการสำรวจของสำนักงาน ป.ป.ส. ร่วมกับตำรวจตระเวนชายแดน ระหว่างเดือนตุลาคม-เมษายน 2524 โดยการวิเคราะห์จากภาพถ่ายทางอากาศ และจากข้อมูลที่เจ้าหน้าที่ที่สำรวจและเจ้าหน้าที่หาข้อมูลในท้องถิ่น เข้าทำการเก็บข้อมูล พบว่าเนื้อที่ปลูกมันทั้งหมดในภาคเหนือมีจำนวน 34,247.69 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ย 1.29 กิโกรัมต่อไร่ ผลิตมันได้ทั้งหมด 44.15 ตัน¹⁵ ไม่ต้องสงสัยเลยว่ามันจำนวนมากมายี่ชาวเขาผลิตขึ้นนี้ บางส่วนถูกลักลอบนำเข้ามาจำหน่ายในตลาดกรุงเทพฯ ฯ หรือถูกนำเข้าไปแปรสภาพเป็นเฮโรอีนบริเวณชายแดนไทย-พม่า แล้วส่งเข้ามาจำหน่ายในประเทศไทย

2. ปัญหาการทำลายป่าไม้และต้นน้ำลำธาร

ชาวเขาทำการเพาะปลูกแบบโค่นไม้และเผาป่า หรือทำไร่เลื่อนลอย เป็นสำคัญ ซึ่งเป็นผลทำให้เกิดการตัดไม้ทำลายป่าและต้นน้ำลำธาร ไปเป็นจำนวนล้านไร่ ประมาณว่าเนื้อที่ป่าไม้และต้นน้ำลำธารทางภาคเหนือถูกตัดชาวเขาทำลายไปประมาณปีละ 100,000-200,000 ไร่ และจากการสำรวจโดยการแปลจากภาพถ่ายทางอากาศของกรมป่าไม้และเอฟ.เอ.โอ. เมื่อปี 2499-2500 ปรากฏว่าป่าดงดิบและป่าสนในระดับความสูง 1,000 เมตร ขึ้นไปในจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่ รวมกันถูกทำลายไปร้อยละ 67 และในจังหวัดเชียงรายถูกทำลายไป ร้อยละ 65¹⁶ จากการสำรวจภาพดาวเทียม ปรากฏว่าระหว่างปี

¹⁴ คณะกรรมการปราบปรามยาเสพติดให้โทษ, หนังสือ 923/2510 ลงวันที่ 13 ธันวาคม 2510 เรื่องการสำรวจความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากรชาวเขาทางภาคเหนือของประเทศไทย, ถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ผนวก 4, หน้า 12.

¹⁵ สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดให้โทษ, รายงานการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดในประเทศไทย ประจำปี 2524 (กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, 2524), หน้า 56.

¹⁶ สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดให้โทษ, หนังสือที่ 923/2510 ลงวันที่ 13 ธันวาคม 2510 เรื่องการสำรวจความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากรชาวเขาทางภาคเหนือของประเทศไทย, ถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ผนวก 4, หน้า 12.

2516 ถึงปี 2520 พื้นที่ป่าไม้ของภาคเหนือลดลงจาก 95,842 ตารางกิโลเมตร เหลือ 68,588 ตารางกิโลเมตร คือลดลงถึง 27,254 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 5.69 ต่อปี¹⁷ การที่พื้นที่ป่าในภาคเหนืออันเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ที่ก่อให้เกิดแม่น้ำสายสำคัญ ๆ ไหลมาหล่อเลี้ยงที่ราบภาคกลางได้ลดลงเป็นจำนวนมากมานั้น เป็นผลมาจากการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อหาไร่เลื่อนลอยของชาวเขาอย่างไม่ต้องสงสัย ขณะเดียวกับบรรดาพ่อค้าไม้ในภาคเหนือ และบรรดาคนไทยที่ขึ้นไปหาไร่เลื่อนลอยบนเขาก็มีส่วนสำคัญในการทำลายป่าไม้ด้วย เป็นที่น่าเสียดายว่ายังไม่มีผู้ใดสามารถศึกษาได้ว่าในปี หนึ่งๆ ป่าไม้ในภาคเหนือถูกคนไทยในพื้นที่ราบทำลายไปเป็นจำนวนเท่าใด ถ้าหากศึกษาพบว่าคนไทยเองได้ช่วยกันทำลายป่าไม้ในปริมาณที่มากกว่าชาวเขาแล้วบางที่อาจต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงนโยบายบางอย่างในการรักษาป่าไม้ก็เป็นได้

จากข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียมของกรมป่าไม้ ได้แสดงอัตราการบุกรุกเนื้อที่ป่าไม้ โดยเฉพาะของภาคเหนือในระหว่างปี 2525-2528 ให้เห็นว่า จากปี 2525 ภาคเหนือมีเนื้อที่ป่าอยู่ 54,847,500 ไร่ ลดลงเหลือ 52,578,750 ไร่ ในปี 2528 นั่นคือ ในระยะเวลา 3 ปี เนื้อที่ป่าที่ถูกบุกรุกทำลายไปถึง 200,000 กว่าไร่¹⁸

สามารถ สุมโนจิตราภรณ์ หัวหน้าโครงการพัฒนาต้นน้ำคอยสามหมื่น เคยให้สัมภาษณ์ใน วารสารสิ่งแวดล้อม ของสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม ฉบับเดือนธันวาคม 2527 ว่า

"ถ้าเราจะดูแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศหรือแผนที่ระวางของทหารแล้ว จะเห็นได้ชัดเจนครับว่า สภาพบนภูเขาซึ่งเป็นเขตต้นน้ำชั้นหนึ่ง แล้วก็ก็เป็นต้นน้ำของแม่น้ำปิง ซึ่งไหลลงสู่เจ้าพระยาเป็นเขาหัวโล้น ยาวต่อเนื่องจากเทือกคอยสามหมื่น ไปต่อเทือกคอยอินทนนท์จนถึงจังหวัดตาก"

¹⁷คณะกรรมการสงเคราะห์ชาวเขา, สรุปการพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาทางภาคเหนือของประเทศไทย, หน้า 2. (เอกสารอัดสำเนา)

¹⁸นางพวง สุขวณิช, "การแก้ไขปัญหาชาวเขานบนเส้นทางสายใหม่" มติชน (12 ตุลาคม 2529), หน้า 18-19.

3. ปัญหาความปลอดภัยทางชายแดน

เนื่องจากชาวเขาส่วนใหญ่อาศัยกระจัดกระจายอยู่ตามบริเวณพรมแดนของประเทศไทย ซึ่งเป็นท้องถิ่นทุรกันดารและห่างไกลการคมนาคม ยากแก่การที่เจ้าหน้าที่จะเข้าไปถึงได้มีหมู่บ้านชาวเขามีสภาพความเป็นอยู่ที่ล้าหลัง มีความแตกต่างไปจากสังคมส่วนใหญ่อิงทางด้านภาษาขนบธรรมเนียมประเพณี จึงทำให้เป็นจุดอ่อนที่ผู้ไม่ปรารถนาดีและหวังผลประโยชน์ต่าง ๆ จะทำการชักจูงชาวเขาให้ดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะเป็นผลกระทบกระเทือนต่อผลประโยชน์และความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติได้

4. ปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคม

4.1 อาชีพและรายได้ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพียงเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัวเป็นหลัก ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภค จึงนำออกจำหน่ายประมาณรายได้ของชาวเขาโดยเฉลี่ย 3,500-10,000 บาท ต่อครอบครัวต่อปี อย่างไรก็ตาม ชาวเขายังนิยมทำการเพาะปลูกด้วยวิธีการทำไร่เลื่อนลอย เพราะขาดความรู้ทางด้านเทคนิคการผลิตในสาขาการเกษตร เป็นผลให้ได้ผลผลิตต่ำ และมีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

4.2 สุขภาพอนามัย ชาวเขามีสุขภาพอนามัยไม่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา สภาพดังกล่าวได้แก่ สุขภาพและที่อยู่อาศัยไม่ถูกสุขลักษณะ บริการทางแพทย์ไม่เพียงพอ ขาดความรู้ในด้านโภชนาการและสุขภาพอนามัย มีทัศนคติและความเชื่อในการใช้ยารักษาโรค ทำให้เขาคิดผิดในการรักษาโรคส่วนมากใช้หมอผีประจำหมู่บ้าน

4.3 การศึกษาและข่าวสารข้อมูล ชาวเขาโดยทั่วไปยังได้รับการศึกษาไม่ทั่วถึง จึงทำให้มีผู้ไม่รู้หนังสือโดยเฉลี่ยถึงร้อยละ 88 ทั้งนี้เพราะชาวเขาไม่เห็นคุณค่าของการศึกษาทำให้เป็นอุปสรรคสำคัญในการชี้แจง แนะนำ หรือส่งเสริมเพื่อการพัฒนาให้บรรลุ นอกจากนี้การให้บริการด้านการศึกษาของรัฐต่อชาวเขายังไม่เพียงพอและยังไม่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นที่แยกกระจัดชาวเขาให้เป็นคนไทยที่มีคุณภาพ และมีความสำคัญในการเป็นคนไทยได้อย่างจริงจัง

5. ปัญหาชนกลุ่มน้อย

ชาวเขาเป็นชนกลุ่มน้อย ซึ่งมีสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และขนบธรรมเนียมประเพณีแตกต่างจากคนไทยพื้นถิ่นที่ราบโดยทั่วไป จึงทำให้เกิดความแตกต่างกับสังคมไทย แม้ชาวเขาแต่ละเผ่าก็มีขนบธรรมเนียมประเพณีและภาษาแตกต่างกันไป โดยเหตุนี้ชาวเขาจึงมีความรู้สึกถึงความแตกต่างของสภาพทางสังคม มีความรู้สึกเปรียบเทียบและเกิดความไม่แน่ใจว่าเป็นพลเมืองของชาติใด ชาวเขาเหล่านี้ได้รับการศึกษา โรคภัยไข้เจ็บ เบียดเบียนและยากจน จึงตกเป็นเหยื่อการโฆษณาชักจูงของฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้โดยง่าย

ชาวเขาถือว่าตนเองไม่มีสัญชาติ ห้าง ๆ ที่เกิดและห่านักอาศัยอยู่ในประเทศไทย จึงไม่มีความรู้สึกรักชาติไทยและหวงแหนแผ่นดินไทย ซึ่งตนอาศัยอยู่ ฉะนั้น ความจงรักภักดีต่อชาติไทยจึงหาได้ยากในจิตใจของชาวเขา จิตใจของเขาตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความว่างเปล่าไม่มีที่ยึดเหนี่ยวในสถาบันที่ตนรักและหวงแหน อย่างไรก็ตาม จากการที่ทางราชการเข้าไปพัฒนาชาวเขาเป็นเวลา 25 ปีมาแล้ว ตลอดจนการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมชาวเขาในภาคเหนือเป็นประจำ ได้มีผลทำให้ชาวเขาบางหมู่บ้านเริ่มมีความรู้สึกผูกพันกับชาติไทย โดยเฉพาะสถาบันกษัตริย์จะเป็นสถาบันที่ชาวเขารู้จักและมีความผูกพันมากที่สุด

6. ปัญหาอื่น ๆ

6.1 ปัญหาด้านประชากร การเพิ่มประชากรโดยธรรมชาติและโดยการอพยพของชาวเขาจากภายนอกประเทศ ตลอดจนการอพยพขึ้นไปหาถิ่นบนเขาของประชากรพื้นราบทำให้พื้นที่ภาคเหนือตอนบนมีชุมชนที่มีความหนาแน่นสูงสุดเฉลี่ย 13 คน ต่อ 1 ตารางกิโลเมตร ในบางอำเภอ จังหวัดเชียงรายและเชียงใหม่ ขนาดชุมชนโดยเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 10,000-25,000 คนขึ้นไป อัตราการเกิดของชาวเขาอยู่ในระดับสูงสุดถึงร้อยละ 4.3 อัตราการตายของทารกมีแนวโน้มลดลงเนื่องจากบริการด้านสาธารณสุขของรัฐเริ่มเข้าไป

ถึง โดยสาเหตุการเพิ่มประชากรในทางธรรมชาติดังกล่าวทำให้คาดการณ์ได้ว่าในระยะ 5 ปีข้างหน้า ประชากรชาวเขาจะเพิ่มมีละ 10,000 คน เป็นอย่างน้อย

6.2 ปัญหาที่ดินทำกิน แบ่งตามลักษณะปัญหาที่ต้องดำเนินการแก้ไขเป็น 2 บริเวณคือ

- (1) บริเวณพื้นที่ที่มีการใช้ที่ดินผิดประเภทในการเพาะปลูกขาดการใช้เทคนิคที่เหมาะสมทางการเกษตร สภาพที่ดินส่วนใหญ่เป็นดินเสื่อม ขาดการบำรุง
- (2) บริเวณที่มีการทำลายป่าต้นน้ำลำธารมาก เกิดการชะล้างดิน ธารน้ำตื้นเขินและสมรรถนะของดินเสื่อมลง ประกอบกับชาวเขาอยู่กันอย่างกระจัดกระจาย และเคลื่อนย้ายไปมาอยู่เสมอ สามารถขยายการทำลายป่าไม้ต้นน้ำลำธารได้อย่างรวดเร็ว

ลักษณะโดยทั่ว ๆ ไปของชาวเขา ในจังหวัดเชียงราย

จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นจังหวัดที่อยู่เหนือสุดของประเทศไทย อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 829 กิโลเมตร มีเขตแดนของจังหวัดติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน ถึง 2 ประเทศ คือ ประเทศพม่า และประเทศลาว เขตแดนที่อยู่ติดต่อกับประเทศทั้งสองมีความยาวประมาณ 310 กิโลเมตร เนื้อที่ของจังหวัดเชียงราย มีทั้งหมดประมาณ 18,803,305 ตารางกิโลเมตร หรือ 1.7 ล้านไร่ แต่มีเนื้อที่ที่ใช้เพาะปลูกอยู่เพียงร้อยละ 20 ของเนื้อที่ทั้งหมด ทั้งนี้เพราะว่าลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขา ซึ่งมีความสูงโดยเฉลี่ยประมาณ 500-1,000 เมตร สลับกับที่ราบสูง ๆ ต่ำ ๆ ระหว่างภูเขา แล้วคั่นด้วยลำน้ำสายต่าง ๆ เป็นต้นว่า แม่น้ำแม่จัน แม่น้ำแม่กก แม่น้ำแม่ลาว แม่น้ำอิง ฯลฯ แม่น้ำสายต่าง ๆ เหล่านี้ไหลผ่านที่ราบอันอุดมสมบูรณ์ของจังหวัดเชียงราย

บริเวณพื้นที่ทั้งหมดของจังหวัดเชียงรายแบ่งออกเป็นอำเภอต่าง ๆ 11 อำเภอมีประชากรอยู่ประมาณ 1,140,530 คนมีชาวเขาอาศัยอยู่ในอำเภอต่าง ๆ คืออำเภอเมือง อำเภอแม่จัน อำเภอแม่สรวย อำเภอป่าแดด อำเภอเวียงป่าเป้า อำเภอเทิง อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ อำเภอแม่สาย อำเภอเวียงชัย อำเภอพาน อำเภอต่าง ๆ เหล่านี้มีหมู่บ้านชาวเขาเผ่าต่าง ๆ อยู่ทั้งหมด 270 หมู่บ้าน มีจำนวนชาวเขา

ประมาณ 98,665 คน คิดเป็นร้อยละ 37 ของประชากรทั้งจังหวัด จำนวนชาวเขาเผ่าต่าง ๆ มีดังนี้

เย้า	14,833	คน
อีโก้	99,533	คน
แม้ว	6,557	คน
มุเซอ	5,870	คน
ลีซอ	3,082	คน
กะเหรี่ยง	1,082	คน
ลัวะ	132	คน
อื่น ๆ	852	คน

อำเภอที่มีชาวเขาอาศัยอยู่มากที่สุดคือ อำเภอแม่จัน มีชาวเขาอยู่ 120 หมู่บ้าน จำนวน 39,441 คน และที่รองลงมาก็คือ อำเภอเมือง มีชาวเขาอยู่ 66 หมู่บ้านจำนวน 14,779 คน

อาณาเขต

จังหวัดเชียงรายมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่าง ๆ และประเทศเพื่อนบ้านดังต่อไปนี้ คือ

ทิศเหนือ	จดประเทศพม่า
ทิศใต้	จคจังหวัดลำปาง
ทิศตะวันออก	จคประเทศลาว
ทิศตะวันตก	จคจังหวัดเชียงใหม่

สภาพทั่วไปของอำเภอแม่จัน

อำเภอแม่จัน ตั้งอยู่ที่ถนนสิริบุญมา หมู่ที่ 2 ตำบลแม่จัน อำเภอแม่จัน จังหวัด เชียงราย ห่างจากจังหวัดเชียงราย 28 กิโลเมตร มีพื้นที่ 1,655,377 ตารางกิโล-
เมตร

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอแม่สายและอำเภอเชียงแสน และสหภาพพม่า
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอเมืองเลย อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอเชียงแสนและอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอเมืองเชียงราย อำเภอแม่อาว จังหวัดเชียงใหม่ และรัฐฉาน สาธารณรัฐสังคมนิยม แห่งสหภาพพม่า

อำเภอแม่จัน มีภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงทางทิศตะวันตกของอำเภอ มีภูเขาล้อมรอบเป็นรูปวงรี ไปตามแนวทิศเหนือใต้ และที่ราบจะลาดสู่ทิศตะวันออกมีภูเขาอยู่ทางด้านทิศใต้ เขตติดต่อตัวอำเภอเวียงชัย และอำเภอเชียงของ อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเล 419 เมตร

ภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศของอำเภอแม่จัน โดยทั่วไปดีมาก ฝนตกต้องตามฤดูกาลแบ่งภูมิอากาศ ออกได้เป็น 3 ฤดู คือ

1. ฤดูร้อน เริ่มมีนาคมถึงพฤษภาคม
2. ฤดูฝน เริ่มกลางเดือนพฤษภาคมถึงตุลาคม
3. ฤดูหนาว เริ่มพฤศจิกายนถึงกุมภาพันธ์

ทรัพยากรธรรมชาติ

1. ป่าไม้ . อาเภอแม่จันมีพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด 1,141 ตารางกิโลเมตร
2. แร่ธาตุ มีแร่ดีบุก แร่ซีโลท์ และแร่มังกานีส แต่มีปริมาณน้อย

การปกครอง

อำเภอแม่จันแบ่งการปกครองออกเป็น 12 ตำบล

1. ตำบลแม่จัน
2. ตำบลป่าซาง
3. ตำบลศรีคำ
4. ตำบลแม่คำ
5. ตำบลแม่ไร่
6. ตำบลสันทราย
7. ตำบลจันจว้า
8. ตำบลจันจว้าใต้
9. ตำบลปงน้อย
10. ตำบลหนองป่ากง
11. ตำบลป่าตึง
12. ตำบลท่าข้าวเปลือก

ประชากร

อำเภอแม่จัน มีประชากรทั้งสิ้น 111,977 คน ชาย 56,019 คน หญิง 55,985 คน ความหนาแน่นของประชากรต่อตารางกิโลเมตร 6,764 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 20,253 ครัวเรือน 23,542 ครัวเรือน

ส่วนราชการต่าง ๆ

1. ตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดเชียงราย
2. ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงราย
3. นิคมทหารผ่านศึกจังหวัดเชียงราย
4. หน่วยปรับปรุงคันน้ำกก
5. หน่วยพัฒนาป่าไม้ที่สูง
6. หน่วยป้องกันรักษาป่าที่ ขร 2
7. สวนลี้กิวห้วย
8. ศูนย์เพาะชำกล้าไม้เชียงราย
9. ตำรวจตระเวนชายแดนที่ 107 กก.ตชด. เขต 5
10. ไปรษณีย์โทรเลข
11. อาคารชุมสายโทรศัพท์ทางไกล
12. หน่วยมาลาเรียที่ 5
13. สถานีวิทยุ 914 กรป.กลาง
14. สถานีถ่ายทอดโทรศัพท์สนช่อง 8 กรมประชาสัมพันธ์
15. สถานีถ่ายทอดโทรศัพท์สนช่อง 7 สี
16. การประปาส่วนภูมิภาค
17. การไฟฟ้าอำเภอแม่จัน
18. โรงพยาบาลอำเภอแม่จัน
19. ส่วนราชการต่าง ๆ ของอำเภอแม่จัน 14 ส่วน
20. สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอแม่จัน

ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจและการตลาด

พื้นที่ถือครองทางการเกษตรของอำเภอแม่จัน รวม 177,395 ไร่ แยกเป็นพื้นที่นา 109,383 ไร่ ที่สวน 60,128 ไร่ ไม้ผล ไม้ยืนต้น 7,039 ไร่ พืชผัก 838 ไร่ ไม้ดอก ไม้ประดับ 7 ไร่ พื้นที่ทั้งหมดของอำเภอรวม 1,034,605 ไร่

ปลูกลี้น้ำ ราษฎรส่วนใหญ่เลี้ยงโค กระบือ สุกร เป็ด ไก่ ห่าน ม้า

การประมง ราษฎรประกอบอาชีพด้านการประมง จำนวน 261 ราย มีบ่อเลี้ยงปลา จำนวน 257 บ่อ มีปลาช่อน ปลาดุก ปลานิล ปลาไน หลาไหล ปลาตะเพียน ปลาสลิด ปลาหมอบ ปลาจิ้น ปลาสวาย ปลาเทโพ กุ้งน้ำจืด กุ้งก้ามกราม

อุตสาหกรรม มีโรงงานทำชา 2 แห่ง โรงงานอาหารกระป๋อง 1 แห่ง โรงสีข้างขนาดใหญ่ 19 แห่ง

การตลาด ตลาดเอกชน 3 แห่ง ตลาดนัด วัว ควาย 1 แห่ง

พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ

พื้หวาน	พื้นที่เพาะปลูก	500	ไร่
กระเทียม	พื้นที่เพาะปลูก	3,910	ไร่
ลิ้นจี่	พื้นที่เพาะปลูก	2,094	ไร่
ใบยาสูบ	พื้นที่เพาะปลูก	3,900	ไร่

ปัญหาความมั่นคง

เนื่องจากอำเภอแม่จัน มีพรมแดนติดต่อกับพม่า เป็นระยะทางยาวประมาณ 78 กิโลเมตร สภาพภูมิประเทศเป็นป่าและภูเขาสูง ไม่มีทางรถยนต์ไปถึง จึงมักประสบปัญหาเรื่องชนกลุ่มน้อยรุกรานโดยปล้นชิงทรัพย์ตามแนวชายแดนอยู่เสมอ ประกอบกับรัฐบาลพม่าได้ปราบปรามพวกชนกลุ่มน้อยตามแนวชายแดนไทย-พม่า เมื่อถูกรัฐบาลพม่าปราบก็หลบหนีเข้ามาอยู่ในเขตไทย ทำให้ราษฎรที่อยู่บนดอยได้รับความเดือดร้อน และนอกจากชนกลุ่มน้อยเหล่านี้แล้ว ยังมีกองกำลังติดอาวุธของกลุ่มชนล่าอีกจำนวนหนึ่งที่อยู่ตามชายแดนไทยพม่า ที่คอยปล้นสะดมชิงทรัพย์อยู่เนื่อง ๆ ปัจจุบันได้มีการประกาศจัดตั้งหมู่บ้านตามแนว

ชายแดนไทยนี้เป็นหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดนไทย-พม่า และมีตำรวจตระเวนชายแดน
หน่วยทหารขึ้น ไปปฏิบัติภารกิจ เพื่อป้องกันและปราบปรามชนกลุ่มน้อยเหล่านี้

ชาวเขาในอำเภอแม่จัน

อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย เป็นอำเภอที่มีชาวเขามากที่สุด ซึ่งมีอยู่ประ-
มาณ 28,872 คน โดยแยกออกเป็นเผ่าต่าง ๆ ดังนี้

1. อี้อ้อ	จำนวน	19,469	คน
2. มูเซอ	จำนวน	5,703	คน
3. เย้า	จำนวน	869	คน
4. ลีซอ	จำนวน	2,729	คน
5. แม้ว	จำนวน	77	คน
6. ขมุ	จำนวน	7	คน

ซึ่งส่วนใหญ่จะเห็นว่ามียู่ 4 เผ่า เท่านั้นที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก คือ อี้อ้อ มูเซอ เย้า และ
ลีซอ ซึ่งชาวเขาเหล่านี้จะอยู่กันกระจัดกระจายตำบลต่าง ๆ ในอำเภอแม่จัน 6 ตำบล คือ
ตำบลป่าตึง ตำบลศรีคี๋ ตำบลแม่คำ ตำบลป่าซาง ตำบลแม่จัน และตำบลไม้ไร่ ซึ่งในแต่ละ
ตำบลจะมีหมู่บ้านชาวเขามากบ้างน้อยบ้าง เป็นเผ่า ๆ ไป เช่น ตำบลป่าตึง มีชาว
เขาเผ่าเย้า มูเซอ อี้อ้อ และลีซอ ตำบลศรีคี๋ มีชาวเขาเผ่า อี้อ้อ และเผ่าเย้า ตำบล
แม่คำ มีแต่ชาวเขาเผ่าอี้อ้อ ตำบลป่าซาง มีชาวเขาเผ่ามูเซอ ลีซอ และอี้อ้อ ส่วน ตำบล
แม่จัน มีแต่ชาวเขาเผ่าเย้า เป็นต้น ซึ่งชาวเขาเหล่านี้ได้รับการพิจารณาให้ได้รับสัญชาติ
ไทยทั้ง 6 ตำบล มีอยู่ประมาณ 926 คน¹⁹

¹⁹ ทะเบียนสำรวจบัญชีบุคคลในบ้าน ศูนย์พัฒนาสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดเชียง
ราย.

สภาพสังคมโดยทั่วไปของชาวเขาในอำเภอแม่จัน

ประชากรชาวเขาในอำเภอแม่จันประกอบอาชีพส่วนใหญ่ทำไร่ ทำนา และทำสวน มีสภาพสังคมส่วนใหญ่เป็นสังคมเกษตรกรรม ลักษณะหมู่บ้านของชาวเขาจะแยกกันอยู่เป็นเผ่า เป็นหมู่บ้าน แต่ละเผ่าไม่มีหัวหน้าสูงสุดแต่ละหมู่บ้านมีหัวหน้าบ้านชาวเขา ซึ่งเลือกกันขึ้นมาเอง เพื่อปกครองตนเอง การนับถือศาสนา ชาวเขาส່วนมากจะนับถือผีบรรพบุรุษผีป่า แต่ในปัจจุบันก็เริ่มมีบางคนมานับถือศาสนาอื่นด้วย เช่น ศาสนาพุทธ ในบางหมู่บ้านจะมีที่ทำการของเจ้าหน้าที่กรมประชาสงเคราะห์ โรงเรียนและอาศรมของพระธรรมจาริก และบางหมู่บ้านชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้ภาษาไทย เช่น หมู่บ้านเล่าซีก้วย ตำบลป่าตึง ได้มีการค้าขายติดต่อกับคนไทยอยู่เนื่องเนืองที่หมู่บ้านทุ่งตางและห้วยยาโน คนไทยจะนำสินค้าจำพวกอาหารขึ้นไปขายถึงหมู่บ้านเป็นประจำ เช่น ผักต้ง ๆ แดงกวา มะเขือเทศ หมกกระเทียม

นอกจากนี้ในบางหมู่บ้าน เช่น หมู่บ้านผาเคื่อ ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงรายได้เข้าไปให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาความเป็นอยู่ของชาวเขาในหมู่บ้านนี้เป็นอย่างมาก เช่น การสร้างถนน การส่งเสริมการเพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์ การสร้างโรงเรียน การอนามัย และการรักษาพยาบาล ตลอดจนการศาสนาได้มีพระธรรมจาริกขึ้นมาอยู่ประจำในหมู่บ้านเป็นประจำเพื่ออบรมและแนะนำชาวเขาในหมู่บ้านนี้

สรุป

ชาวเขาในภาคเหนือของไทยมีความเป็นมาที่แตกต่างกัน ซึ่งทางมนุษยวิทยา ได้จัดแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ตระกูลภาษาจีน-ทิเบต ซึ่งได้แก่พวก มั่วและเย้า และพวกที่สืบเชื้อสายมาจากทิเบต-พม่า ได้แก่ มูเซอ ลีซอ อีเกอ และกะเหรี่ยง ชาวเขาเหล่านี้ได้อาศัยอยู่กระจัดกระจายตามจังหวัดทางภาคเหนือของไทย เช่น จังหวัดเชียงราย น่าน เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ตาก เพชรบูรณ์ พิษณุโลก ลำปาง ลำพูน แพร่ เป็นต้น จากผลการสำรวจจำนวนประชากรชาวเขา พบว่ามีอยู่ประมาณ 400,000 ถึง 500,000 คน

การจัดระเบียบทางสังคมของชาวเขา ชาวเขานิยมตั้งหมู่บ้านอยู่โคกเดี่ยวเป็น
 ผ่า ๆ ไม่ชอบรวมกันกับชนต่างเผ่าที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีแตกต่างไปจากเผ่าของตน
 เกี่ยวกับความนิยมในการเลือกที่อยู่สำหรับใช้เป็นที่ตั้งหมู่บ้าน แต่ละเผ่านิยมไม่เหมือนกัน
 ส่วนมากชาวเขาที่นิยมปลูกฝิ่น ชอบปลูกบ้านอยู่ในระดับที่สูงกว่าชาวเขาที่ไม่นิยมปลูกฝิ่น
 ขนาดของหมู่บ้านมีทั้งขนาดเล็ก คือ 2-3 หลังคาเรือน จนถึงขนาดใหญ่คือ 120 หลังคา
 เรือน ลักษณะบ้านของชาวเขาแบ่งออกได้ 2 แบบ คือ แบบค่อมดินที่ใช้พื้นดินเป็นพื้นบ้าน
 และเป็นแบบยกพื้น โดยใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ หญ้าคา หรือใบตองตึง เป็น
 ตัน แต่ในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงแบบบ้านและวัสดุที่ใช้ในการปลูกสร้างกันอยู่บ้างแล้ว
 และนับวันจะเพิ่มมากขึ้น เช่น การใช้สังกะสีมุงหลังคาแทนการมุงหลังคาด้วยหญ้าคา เป็น
 ตัน

ในด้านระบบครอบครัวและเครือญาติ ชาวเขาในประเทศไทย มีระบบครอบครัว
 2 ระบบ คือระบบครอบครัวเดี่ยว และครอบครัวขยาย และในหมู่บ้านชาวเขาแห่งหนึ่ง ๆ
 มักจะประกอบขึ้นด้วยกลุ่มครัวเรือนหลายกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดในด้านการเป็น
 ญาติพี่น้องซึ่งกันและกัน ลักษณะสังคมและสถานภาพของบุคคลในสังคมชาวเขามีความเสมอ
 ภาคทัดเทียมกัน เป็นสังคมที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจมุ่งต่อการยังชีพเป็นส่วนใหญ่ และเป็น
 สังคมที่ยึดถือประเพณีอย่างเคร่งครัด เช่น การเคารพนับถือเชื้อพืงผู้อาวุโส เป็นต้น
 สำหรับการปกครองในหมู่บ้านจะมีหัวหน้าหมู่บ้าน ทำหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของสมาชิกในหมู่บ้าน
 นอกจากนี้ชาวเขาส่วนใหญ่ทุกเผ่า นับถือผี หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นศาสนาแบบลัทธิบูชาผี
 ซึ่งเชื่อว่าวิญญาณสิงสถิตอยู่ในสรรพสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ ซึ่งจะต้องทำพิธีเช่นไหว้ บวง
 สรวงกันอยู่เสมอ

เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจ สังคมและความเป็นอยู่ที่ล้าหลังของชาวเขาเผ่า
 ต่าง ๆ ทำให้เกิดปัญหาและผลกระทบต่อสังคมส่วนรวมหลายประการ เช่น ปัญหาการปลูก
 ฝิ่น ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า และต้นน้ำลำธาร ปัญหาความปลอดภัยด้านชายแดน ปัญหา
 ชนกลุ่มน้อย ปัญหาด้านประชากร และปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน เป็นต้น ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในจังหวัด
 ทางภาคเหนือของประเทศไทย

สำหรับชาวเขาในอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย มีชาวเขาอยู่ 120 หมู่บ้าน
จำนวนประมาณ 28,872 คน โดยแยกออกเป็นเผ่าต่าง ๆ คือ อีเก้อ มูเซอ เย้า ลีซอ
แม้ว และขมุ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีเพียง 4 เผ่าเท่านั้นที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก คือ
เผ่าอีเก้อ มูเซอ เย้าและลีซอ โดยอยู่กันอย่างกระจัดกระจายตามตำบลต่าง ๆ คือตำบลป่า
ตึง ศรีค้ำ แม่คำ ป่าซาง แม่จัน และแม่ไร่ ชาวเขาในอำเภอแม่จัน ส่วนใหญ่จะประกอบ
อาชีพทำไร่ ทำนาและทำสวน ลักษณะหมู่บ้านแยกกันอยู่เป็นเผ่า ๆ บางหมู่บ้านมีการติดต่อ
ไปมาค้าขายกับคนไทยอยู่เสมอ โดยมีเจ้าหน้าที่จากศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาให้
การช่วยเหลือ นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานอื่น ๆ เข้าไปดูแลให้ความช่วยเหลือเพื่อพัฒนาและ
ปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชาวเขาให้ดีขึ้นเหมือนกับคนไทยโดยทั่วไป.

